

STATIGE DAMES & HEREN

Michel Meissen

Inkijkexemplaar

Michel Meissen
STATIGE
DAMES & HEREN

Eerste druk 2022
Copyright © Michel Meissen

Vormgeving
Omslag Probeeld | Ambilicious Studio
Prent digitaal archief Rijksmuseum

Binnenwerk Probeeld | Ambilicious Studio

Eindredactie Antoinette van der Steeg / Mechtilde Meijer
Hoofdredacteur Inanna van den Berg

ISBN 978-94-93275-26-3 | NUR 342, 688
www.ambilicious.nl
Copyright © 2022 Ambilicious, Breda

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

**STATIGE
DAMES & HEREN**

Inhoudsopgave

Inleiding

Twee denkers laten zich horen

- 1 Erasmus (1466 / 1469-1536) De gewenste 13
- 2 Benedictus de Spinoza (1632-1677) De waarheid is naamloos 19

Twee landsadvocaten

- 3 Albrecht van Loo (1468 / 1470-1525) Edel, best en vroom volk 27
- 4 Aert van der Goes (1475-1545) Betrouwbaar en degelijk 32

Rond Willem van Oranje

- 5 Juliana van Stolberg (1506-1580), De vrouw 38
- 6 Anna van Buren (1533-1558) Eerste echtgenote van Willem van Oranje 48
- 7 Willem van Oranje (1533-1584) Naar een vrije Republiek 52
- 8 Anna van Saksen (1544-1577) De vrouw die Willem van Oranje verlaat 60
- 9 Charlotte de Bourbon (1547-1582) Derde echtgenote van Willem van Oranje 68
- 10 Louise de Coligny (1555-1620) Vierde echtgenote van Willem van Oranje 73

Vier invloedrijke heren

- 11 Jacob van den Eynde (1515-1570) Onderhuids verzet 79
- 12 Arend van Dorp (1528-1600) Handig met geld 84
- 13 Paulus Buys (1531-1594) Mannen uit Amersfoort 90
- 14 François Maelson (1538-1601) Zelfstandig West-Friesland en een eigen munt 98

Rond Johan van Oldenbarnevelt en Maurits

- 15 Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619) Johan en Maria van Utrecht 103
- 16 Simon Stevin (1548-1620) Wiskundige van Maurits 109
- 17 Anthonie Duyck (1559 / 1561-1629) Duikstraat 117
- 18 Maurits (1567-1625) Veldheer 122
- 19 Margaretha van Mechelen (1581-1662) Vriendin van Maurits en vrije vrouw 129

Rond Hugo de Groot

- 20 Alida van Overschie (1560-1643) Kind van een hoereerder, afgesnedene of papist en moeder van Hugo de Groot 136
- 21 Hugo de Groot (1583-1645) De tijd vervliegt 141
- 22 Maria van Reigersberch (1589-1653) Madame Grotius 148

Rond Jan Pieterszoon Sweelinck

- 23 Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) De godenzoon 155
- 24 Claesgen Dircksdochter Puyner uit Medemblik (1568?-1637), Echtgenote van Jan van Sweelinck 163

Twee ambassadeurs en een raadpensionaris

- 25 Gideon van den Boetzelaer (1569-1634) Altijd aan de goede kant 170
- 26 François van Aerssen (1572-1641) Het geluk vergezelt de deugd 176
- 27 Jacob Cats (1577-1660) Dichter en volgzzaam staatsman 183

Rond Frederik Hendrik

- 28 Frederik Hendrik (1584-1647) Ik geef haar parels en diamanten 190
- 29 Amalia van Solms (1602-1675) Als een vorstin 196

Een raadpensionaris en een gouverneur-generaal

- 30 Adriaan Pauw (1585-1653) Hoekig en ongemakkelijk 207
- 31 Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) Wanhoop niet, hier kan wat groots worden verricht 212

Dichter, raadpensionaris, dichter	
32	Joost van den Vondel (1587-1679) Joost en Maayken de Wolff 220
33	Willem Boreel (1591-1668) De ware vrijheid? 230
34	Constantijn Huygens (1596-1687) Dichter, diplomaat en levensgenieter 237
Een statige dame, statig heer en Rembrandt	
35	Cornelia van Wouw (1600-1681) Het testament 246
36	Johan Maurits de Braziliaan (1604-1679) De Orde van de Olifant 250
37	Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1667) Zelfportret met Saskia, Geertje, Hendrickje en dochter Cornelia 259
Rond Johan de Witt	
38	Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) Michiel en Anna van Gelder, statig in eenvoud 268
39	Cornelis de Witt (1623-1672) Mijn broer en ik 275
40	Johan de Witt (1625-1672) Alles in één hand 282
41	Nicolaas Viviën (1631-1692) Wij, neef van de gebroeders De Witt 289
Judith, Hiëronymus en Coenraad	
42	Judith Leyster (1609-1660) De uitnemendheid des vrouwelijken geslachts 295
43	Hiëronymus van Beverningk (1614-1690) Onzen voortreffelijken landgenoot 300
44	Coenraad van Beuningen (1622-1693) Het huis met de bloedvlekken 307
Rond stadhouder Willem II	
45	Stadhouder Willem II (1626-1650) Donderkloten 314
46	Mary Henrietta Stuart I (1631-1661) Doorluchtig hoog 318
Diplomaat, uitvinder, raadpensionaris	
47	Everard van Weede van Dijkveld (1626-1702) Paleis Huys ter Nieuburch 325
48	Christiaan Huygens (1629-1695) Een monument 331
49	Anthonie Heinsius (1641-1720) Na langdurig overleg 338
Rond stadhouder-koning Willem III	
50	Hans Willem Bentinck (1649-1709) Beste vriend van Willem III 345
51	Stadhouder-koning Willem III (1650-1702) Willem Voortgedreven 350
52	Mary Stuart de Jongere (1662-1694) Onvoorwaardelijke steun voor de stadhouder-koning 358
Een statig heer en twee raadpensionarissen	
53	Jacob Hop (1654-1725) Hopman van het Hopse-regentengeslacht 364
54	Isaïc van Hoornbeek (1655-1727) Weg met vrijstad Vianen 371
55	Simon van Slingelandt (1664-1736) Simon, Susanna en Johanna 376
Epiloog	
56	Anthonie van der Heim (1693-1746) Naar het eind der tijden 382
Verantwoording en dankwoord	
56	stemmen uit de Republiek 387
Bijlagen	
1	Bibliografie 389
2	Personenregister 401

Statige dames en heren

56 Stemmen uit de Republiek

Wij willen een Hollands hof dat respect afdwingt bij de Europese koningshuizen.

Uit: Amalia van Solms (1602-1675) Als een vorstin

*Grootmoeder Maria de' Medici wil dat ik trouw met hun prins van Oranje.
Moeder vindt dat vernederend voor de Stuarts.
Vader ziet voordelen. 'Die Hollandse prins,' zegt hij,
'wordt stadhouder en dat is een ander woord voor koning.'*

Uit: Mary Henrietta Stuart (1631-1661) Doorluchtig hoog

*Als politiek leider correspondeer ik met Nederlandse gezanten, generaals,
vlootvoogden, staatslieden, de Europese vorsten ...
Bij stromen gaan brieven in en uit.
De politieke agenten van onze Republiek zijn actief in
Madrid, Turijn, Parijs, Londen, Brussel, Wenen, Berlijn
en andere invloedrijke Duitse steden.
Ik hoor en weet alles.
Ik wil de verbonden landen tegen Frankrijk bij elkaar houden,
maar verzet mij tegen uitbreiding van oorlog.*

Uit: Anthonie Heinsius (1641-1720) Na langdurig overleg

Inleiding

1469 - 1746

De Nederlanden, in en rond de zeventiende eeuw. 56 'stemmen' geven leven aan statige dames en heren. 14 van de 56 dames en heren - vijf stadhouders, de moeder van Willem van Oranje en acht echtgenotes - zijn verbonden met het huis van Oranje.

'Wij willen een Hollands hof dat respect afdwingt bij de Europese koningshuizen,' zegt Amalia van Solms in haar verhaal. Als geen ander brengt zij vorstelijke praal en status naar Den Haag en de Nederlanden, een status die kwetsbaar blijkt tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk (1650-1672). Daarna treedt Amalia weer op de voorgrond.

Allen zijn verbonden door kleine en grote gebeurtenissen. Het is 1619. Griffier Anthonie Duyck bestudeert de processtukken voor het schrijven van aanklachten tegen Johan van Oldenbarnevelt en andere heren:

'Ik dien slap onderbouwde aanklachten wegens hoogverraad in. In mijn hart hoop en verwacht ik dat er geen veroordelingen volgen ... De tijd schrijdt voort. Er volgen toch veroordelingen: Van Oldenbarnevelt, niet bereid een verzoek tot gratie in te dienen, wordt onthoofd. Nooit zal ik deze wreedheid vergeten,' vertelt Anthonie Duyck, de man die geen aanklager wilde zijn, maar bezweek onder druk van 'zijn baas' stadhouder Maurits.

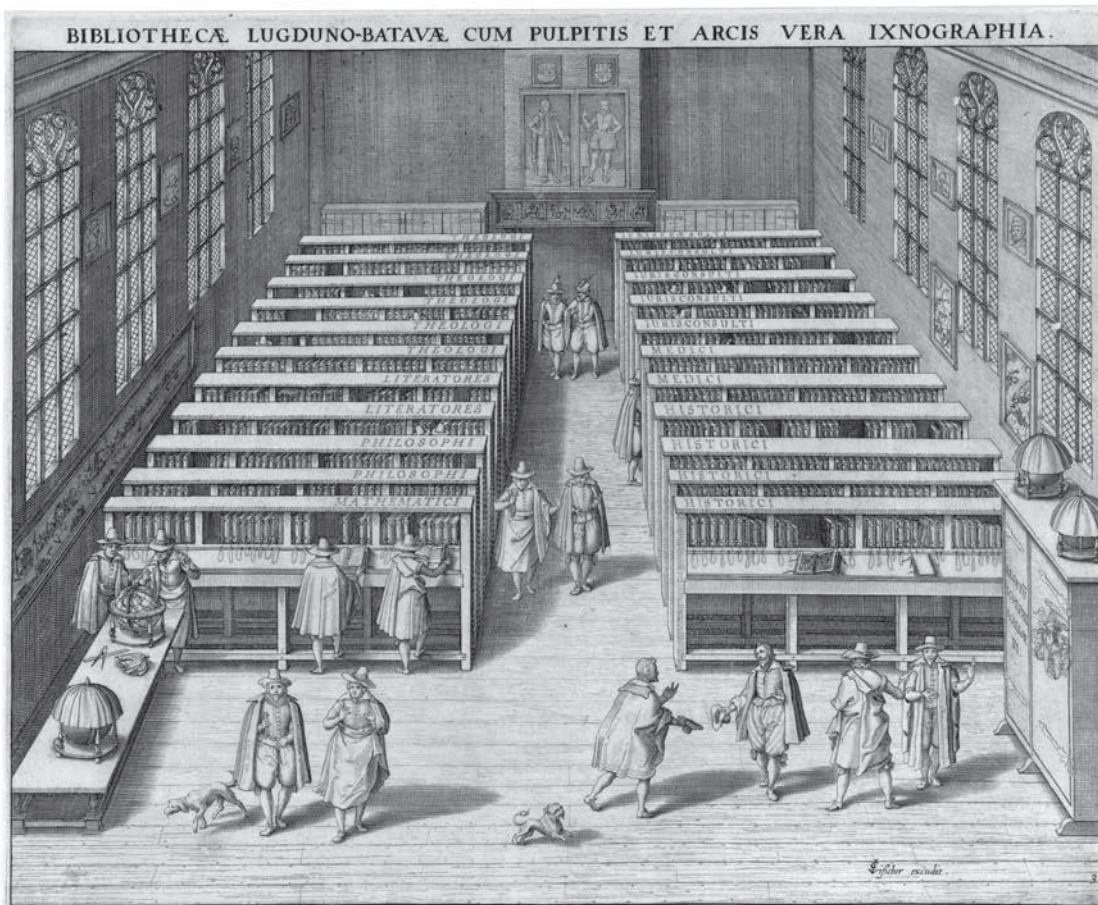
'Ik schrijf het boekje Trou-ringh' zegt dichter/staatsman Jacob Cats (1577-1660): 'Het handelt over huwelijkskwesties zoals partnerkeuze, hertrouwen, veelwijverij en leeftijds- en standsverschil tussen geliefden. Ik licht dit alles toe met verhalen en anekdotes, toon het paradijselijke huwelijksgeluk van Adam en Eva, omschrijf een brute dubbele verkrachting, toon hoe een listige vrijer een Haagse weduwe inpalmt. De verhalen in mijn boek 'Trou-ringh' zijn ontleend aan Bijbel, oudheid en nieuwere tijden en worden afgewisseld met dialogen. Het boek is bestemd voor allen die na mij komen en zal - vermoed ik - tot in lengte van dagen velen bereiken.'

'Als politiek leider correspondeer ik met Nederlandse gezanten, generaals, vlootvoogden, staatslieden, de Europese vorsten ... Bij stromen gaan brieven in en uit. De politieke agenten van onze Republiek zijn actief in Madrid, Turijn, Parijs, Londen, Brussel, Wenen, Berlijn en andere invloedrijke Duitse steden. Ik hoor en weet alles. Ik wil de verbonden landen tegen Frankrijk bij elkaar houden, maar verzet mij tegen uitbreiding van oorlog,' vertelt Anthonie Heinsius (1641-1720) in zijn levensverhaal. Vrijgezel Anthonie Heinsius: als staatsman gelijkwaardig aan mannen zoals Johan van Oldenbarnevelt en Johan de Witt, is twee decennia een verbinder-bij-uitstek in de Nederlanden en in Europa.

Terzijde ... Benoemen historici in de 22ste eeuw 'vrijgezel en verbinder Mark Rutte' tot de 'Anthonie Heinsius van de 21ste eeuw'? Speculeren, hoewel verleidelijk: niet toegestaan!

Michel Meissen, juni 2022

Twée denkers laten zich horen

RP-P-1094-A-10590
Bibliotheek van de Universiteit van Leiden, Willem Isaacsz. van Swanenburg, naar Jan Cornelisz. van 't Woudt, 1644

In 'Statige dames en heren' vertellen tijdgenoten hun leven. Ieder staat op zich en allen zijn met elkaar verbonden door grote gebeurtenissen en door de duizend en één kleinigheden die bepalend zijn voor een tijdperk.

Allereerst nemen Desiderius Erasmus en de ruim honderd zestig jaar later geboren Benedictus Spinoza het woord. Geboren Nederlanders, denkt Schrijver met enige trots. 'Schrijver' is de man die luistert en op mag tekenen wat 'de stemmen zeggen'.

Erasmus en Spinoza geven na de Middeleeuwen richting aan het denken van 'de Nieuwe Tijd'.

Het woord is aan
Erasmus

Erasmus 1466/1469 - 1536

De gewenste

1466, het Utrechtse stadje IJsselstein wordt verwoest door bendes uit Gelre. Er is veel slechtheid in de wereld. Misschien ben ik, Erasmus, in 1466 geboren?

Bendeleden zijn roofdieren.

1467, bij de inhuldiging van Karel de Stoute als graaf van Vlaanderen breekt in Gent, grootste en rijkste stad van de Nederlanden, opstand uit. 'Stoute Karel' slaat die met harde hand neer, velen worden gedood. Misschien ben ik in 1467 geboren?

Ik haat geweld. In ieder geval ben ik geboren in oktober.

Ik bestudeer de dialogen van Plato, hij leefde rond 400 voor Christus, en schrijf in zijn geest over de voortreffelijke en vriendelijke Eulalia en de twistzieke Xanthippe. Het gesprek voor deze twee dames gaat zo:

- Xanthippe: Hoe heb jij je echtgenoot aangepast aan jouw manier van leven?
- Eulalia: Ik lette op stemmingen en gevoelens. Ook temmers van olifanten en leeuwen doen dat, want met geweld bereik je niets bij die dieren.
- Xanthippe: Zo'n ongetemd creatuur woont in mijn huis.
- Eulalia: Als je naar een stier gaat, draag je geen rode jas, want je weet dat dat beest dan razend wordt. Als je een paard traint, fluister je zoete woordjes, en je streelt.
- Xanthippe: Ga verder, ik ben benieuwd.
- Eulalia: Toen ik dat doorhad, probeerde ik me aan te passen door niets te doen dat hem kon kwetsen.
- Xanthippe: Ook als hij dronken was?
- Eulalia: Als hij dronken thuiskwam, zei ik leuke dingen en lokte hem naar bed.
- Xanthippe: Moet een vrouw zich dan maar schikken naar een driftige dronken kerel die precies doet waar hij zin in heeft? Zo'n vrouw is te beklagen.
- Eulalia: Bij ernstige en belangrijke zaken mag de vrouw haar man terechtwijzen. Kleinigheden? Laat gaan.

De katholieke God schonk mij het levenslicht in Rotterdam op 28 oktober 1466 of in Gouda op 27 oktober 1467, maar ook 1468 en 1469 vind ik aanvaardbare data. Ik kom ter wereld als bastaard, twijfel over mijn geboortejaar leidt de aandacht daarvan af.

Reinier Sonoy beweert dat ik uit Gouda kom. Hij is burgemeester en geneesheer in Gouda en tien jaar na mij geboren. Zijn er grotere zotten dan ikzelf? Iets van mijn zotheid, de twijfel die ik zaaide over mijn geboortejaar, blijft historici verwarren. Dat is goed, zo wil ik dat.

Mijn moeder Margaretha is de dochter van een medicijnmeester uit Zevenbergen. Mijn vader heet Gerard. Hij wilde trouwen, maar moest zich, als jongste van negen broers, aan God wijden. Hij werd priester in Gouda, moeder werd huishoudster in zijn pastorie. Er kwam een kind. Dat werd Pieter. Grootmoeder was heel boos.

Zij zetten hun relatie voort. Weer werd moeder zwanger. Grootmoeder werd woedend. Voor vader werd Gouda onhoudbaar. Hij vluchtte naar Italië, werd priester in een klooster en werkte als kopiist van handschriften. Moeder reisde met de kleine Pieter naar een behulpzame tante in Rotterdam. Word ik daar geboren? Ik krijg de naam Erasmus. 'Herasmus' is Grieks voor liefde en het is de naam van een heilige, een 'noodhelper' die na gebed christenen van hongersnood of pest bevrijdt.

Drie jaar lang hoort moeder niets van vader. Dan ineens staat hij voor haar. Oma had hem geschreven dat moeder in het kraambed was gestorven. Vader omhelst moeder, maar wil toch trouw

blijven aan zijn priestergelofte. Naar goed katholiek gebruik biecht hij zijn zonden bij een priester, waarna die ervoor zorgt dat God de zonden van vader vergeeft. Hij is weer welkom als parochiepriester voor de Goudse Sint Janskerk.

Vader woont in de pastorie, wij vinden een woning in de buurt. Hij zorgt goed voor ons. Tijdens de heilige mis schitteren de gebrandschilderde ramen, hemels spel van vorm en kleur, heilig. Ik ben leerling op de parochieschool in Gouda, ga naar de Latijnse school in Deventer. Moeder gaat mee. Ze kookt voor mij, geeft thee, masseert mijn harde buik, geeft een klysma. Ik ben een goede student en leer, leer, leer. Een geleerde geeft een openbare les. In Italië leerde hij het humanisme kennen. Hij leert mij dat een gelovig mens niet hecht aan uiterlijk vertoon, maar een persoonlijke relatie wil met God. 'Bestudeer daarvoor de bijbel,' zegt de geleerde man, 'en oefen het geweten.'

Moeder is ziek. Ze mag niet sterven, nog niet, nog lang niet! Ik heb haar zo nodig. Ik heb haar zo lief. Dringend stuur ik mijn gebeden.

Ik bid vurig, vraag haar genezing, eis haar genezing. Bidden helpt niet, ook Herasmus, mijn hemelse noodhelper laat het afweten. Moeder sterft aan de pest. Waarom laten die twee daarboven dit toe? Hoe verdraag ik dit?

Vader regelt drie voogden. Die sturen mij naar het fraterhuis van de Broeders des Gemenen Levens in 's-Hertogenbosch. We krijgen les uit een verkeerd vertaalde tekst. Ik klaag, krijg slaag en moet een betere vertaling maken. Dat doe ik.

Hoe kan ik verder studeren? Geld ontbreekt, alleen het klooster biedt uitkomst. Ik word Augustijner monnik in Delft, daarna in Gouda. Studeren? Zoveel als mogelijk is, tussen het verplegen van pestlijders en het begraven van doden door.

Een kloosterregel eist dat ik weinig eet, helaas verdraagt mijn lichaam dat niet. Ik krijg vrijstelling van het vasten en van het nachtelijk koorgebed. Enkele kloosterbroeders zijn jaloers op mij: lijder aan chronische niersteen, een ziekte die mijn artsen nooit weten te verlichten. Maar, altijd verzet ik mij tegen dat weigerachtig lijf en werk, bestudeer de klassieken van het oude Rome, oefen en polijst mijn stijl en schrijf over de Verachting van de Wereld. De bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, wil naar Rome gaan en heeft een secretaris nodig. Ik mag die zijn, maar ik moet dan wel priester worden.

1492, ik verlaat het kloosterleven, studeer en word priester. Ik vergezel de bisschop op zijn reizen en celebreer dagelijks het Heilig Misoffer. Hendrik van Bergen komt terug op zijn besluit naar Rome te gaan. Als troost geeft hij mij geld om te studeren in Parijs op het Collège Montaigu. Daar ontmoet ik humanisten. Zij hebben grote belangstelling voor de werken uit de klassieke en christelijke oudheid waarin de mens centraal staat.

Onderdak vind ik bij een hospita. Zij is nog jong en weduwe. Ze hemelt me op en stopt me af en toe een smakelijk hapje toe. Al snel weet ze wat mijn maag niet verdraagt. Daar houdt ze rekening mee. Ze is een aantrekkelijke vrouw. Zorgvuldig houd ik afstand.

Mijn afkeer van de heersende kerkleer groeit. Wel prijs ik mij gelukkig met mijn priestergelofte die omgang met vrouwen verbiedt ... zij zijn nu eenmaal klagerig, al lijkt mijn hospita een uitzondering op die regel. Ik ben een christelijk humanist en verwerf een eigen plaats als dichter, letterkundige en humanist.

Ik wijd mijn leven aan het verspreiden van kennis, beschaving en dwaasheid. Ik krijg vriendschap met een leerling, geniet van zijn helder verstand. Nooit is hij klagerig. Die heerlijke tederheid. Mijn hospita, plotseling een heks, ziet ons in innige omarming op mijn bed. Ze schreeuwt.

Waarom? Wat is er mis met wat zo teder is?

Haar oordeel is wreed. Haar huis moet ik onmiddellijk verlaten.

Ik reis door vreemde landen en mijd de Nederlanden met het onaangenaam eten en het na-ijverig volk dat de wetenschappen minacht. In Engeland logeer ik bij staatsman Thomas More en zijn vrouw Jane. Thomas en ik ontmoeten humanisten en geleerden. Onze gesprekken zijn intens. Thomas heeft kritiek op de Engelse samenleving. Ik bekritiseer de katholieke kerk die ver is afgedwaald van de heldere boodschap van Christus.

Bij mijn bezoek aan een landgoed neem ik deel aan een jachtpartij. Eens, maar nooit meer! De bijeenkomst erna is wel een genoegen. Niet vanwege de mannen, die spreken alleen over de jacht. Een nieuwsgierig dametje stelt me vragen. Ik antwoord. Ze luistert goed, vraagt meer. Is ze eigenlijk nog een meisje? Zoekt ze een minnaar? Ze kust me. Ik geniet ervan. Verlegen neem ik afscheid.

‘Zie ik u nog eens?’ vraagt ze. Ik knik tegen beter weten in.

Een andere bijeenkomst, weer een nieuwsgierige jonge vrouw. Eenzelfde tafereel ontspint zich, Eenzelfde afscheid. Wat kussen die Engelse meisjes fijn, denk ik en haast me weg. Dankzij geld van vrienden kan ik weer reizen en studeren.

Ik reis naar Frankrijk, de uitvoer van geld blijkt verboden. Het wordt gestolen door douanebeambten. Toch bereik ik Parijs, zoek en vind er rijke beschermers en bewijs mijn vernuft. In enkele dagen van ernstige studie verzamel ik ‘Adagia’. Die Latijnse ‘spreekwoorden’ worden, aangevuld met persoonlijke kanttekeningen, uitgegeven in een kleine bundel. Mijn schrijversnaam is onmiddellijk gevestigd. Een leven lang blijf ik spreekwoorden en gezegden verzamelen.

Ik spreek en schrijf met vrienden, toon me wantrouwend, prikkelbaar, veeleisend, soms grof. Dat mag, daar zijn vrienden voor. Ik geef les, ben vaak alleen, studeer, orden gedachten, schrijf, meestal in het Latijn.

De pest breekt uit in Parijs. Ik vlucht naar Orléans, schrijf, geef les. Na drie maanden reis ik naar Leuven en geef er les aan de universiteit. Na een verblijf van enkele jaren ben ik in Engeland. Onrust en onbestemd verlangen drijven mij voort.

Dankzij mijn kennis van de klassiekers krijg ik inzicht in wat de middeleeuwse slordigheid met de oorspronkelijke christelijke leer heeft misdaan en ontwerp een ‘Bijbels humanistische theologie’. Die plaatst goed en kwaad midden in het christendom en hecht nauwelijks waarde aan dogmatische leerstukken, heiligenverering en kerkelijke ceremonies.

1506, aan mijn naam voeg ik ‘Desiderius’ toe, wat ‘de gewenste’ betekent.

Als ‘Desiderius Erasmus’ reis ik, het is een droom die uitkomt, drie jaren door Italië en verzamel gegevens voor uitgaven over de kerkvaders. In Turijn behaal ik een doctorsgraad in de theologie.

Te paard trek ik over de Alpen, een tas met boeken aan de zadelknop. Ik reis door Frankrijk. In 1509 scheid ik in en zeil naar Engeland. Tijdens dit verblijf schrijf ik ‘Lof der Zotheid’.

Het boekje draag ik op aan mijn vriend Thomas More. ‘Lof der Zotheid’ is een satire op de maatschappelijke en kerkelijke misstanden. ‘Zotheid zelf’ krijgt het woord. Zij is een vrouw. Alleen zij bezit de macht om vrolijk en vrijuit kritiek te leveren, om luisteraars aan zich te binden en op te vrolijken. Vrouwe Zotheid zegt:

‘Ik bied u allernederigst een lofredde aan, vertel voor de vuist weg en recht voor zijn raap, en juist daarom de waarheid. Mijn vader, fris en in de kracht van zijn leven, is Rijkdom. Hij verwekt mij bij de allerliefste nimf Jonkheid. Ik word geboren op het eiland van de Gelukzaligen. Twee nimfen voeden mij.

Nu ben ik volgroeid en heb een gevolg van vriendinnen en dienaressen. Die lange dunne is Vergetelheid, die dikke is Laksheid, die kleine die altijd dommig glimlacht is Leeghoofd. Die schoonheid is Begeerte, zij betovert tot diep in het kruis. En er is Eigenliefde en Vleierij. Herkent u ze?’

Mijn ‘Lof der Zotheid’ verovert de wereld. Eeuwenlang luistert de mensheid naar de dwaze invallen van mijn Vrouwe Zotheid. Kan het dwazer?

In Engeland doceer ik Grieks aan de universiteit van Cambridge en geef colleges over de brieven van kerkvader Hiëronymus. Die geleerde vierde-eeuwer was omgeven door een kring van vrouwelijke asceten uit de hoge Romeinse adel. Tussendoor was hij een boeteling in de woestijn.

1516, als secretaris en vertrouweling van paus Leo X herzie ik fragmenten uit Latijnse Bijbelvertalingen. Op zijn verzoek verzorg ik de publicatie van de werken van Hiëronymus. Overigens woon ik, als het zover is, al twee jaar in het Zwitserse Bazel.

Ik werk aan publicaties over de kerkvaders. De prior van mijn klooster in de Nederlanden wil zijn gezag over mij als monnik laten gelden en eist terugkeer. Hij heeft dat recht. Ik negeer het bevel van de prior en vraag met hulp van een vriend dispensatie bij de paus.

Geleerden, vorsten en welgestelde burgers voelen zich aangesproken door mijn geschriften met een weliswaar afwijkende maar intense beleving van het christelijk geloof. Zij schenken mij gastvrijheid. Ik zit aan hun tafel, neem beschaafd met drie vingers de spijzen van de schotels, geniet van de wijn, de muzikale onderbrekingen en de grappige sketches.

Thomas More schrijft Utopia. Daarin hekelt hij de economie en politiek van Engeland en schetst een staat met veel gemeenschappelijk bezit, die zou bijdragen aan het geluk van allen. Ik geniet van dit werk, maar vrees de gevolgen.

Ik vergelijk systematisch de Griekse tekst van het Nieuwe Testament met de Latijnse vertaling, ben ontevreden, maak een betere vertaling en plaats er persoonlijke aantekeningen bij. Velen vinden dit werk van groot belang, anderen noemen mij een lasteraar die het onwankelbare gezag van de Bijbel bevuilt. Onbegrijpelijk! Hoe kan een betere vertaling de Bijbel bevullen?

Spanjaarden, Italianen, Zweden en Denen zijn mij beter gezind dan mijn landgenoten: een hongerig slag mensen, alleen voor de buik geboren. En toch, als een bestrijder van mijn leer mij verachtelijk het woord 'Batavus' voor de voeten werpt, vraag ik of het een ondeugd is 'Hollander te zijn', alsof Holland bij enig land ten achter zou staan, dat rijke land met zo vele talenten.

Ik ben in Antwerpen en klaag over de hoge belasting die van het volk geëist wordt. Adel en geestelijken zijn vrijgesteld. Het volk komt in opstand. De soldaten die de vorst stuurt plunderen huizen, vermoorden jongens en mannen, verkrachten meisjes en vrouwen. Sta ik machteloos?

Ik beschrijf wat een vorst hoort te doen en noem het opstel 'De opvoeding van een christenvorst'. Ik draag het op aan keizer Karel V en dring aan op het instellen van internationale gerechtshoven voor het beslechten van geschillen tussen vorsten.

1517, de Duitser Maarten Luther, priester en theoloog, spijkert stellingen op de deur van een kerk waarin hij fel kritiek uit op bisschoppen die zich onchristelijk gedragen. Dapper! De man heeft gelijk. Paus Leo X ontslaat mij van de kloostergeloften en ontnemt daarmee de prior van mijn oude klooster diens gezag over mij. Als vrij man woon ik in Leuven en sticht het Drietalencollege waar Nederlands wordt gesproken en Grieks en Latijn worden gedoceerd.

Na vier jaar gaat het mis. Men dicht mij ketterse ideeën toe omdat ik Luthers kritiek op de katholieke kerk kan waarderen, ook al vind ik dat de man te onbesuisd optreedt. In nuances denkt 'men' niet. Ik voel me bedreigd, verlaat Leuven en ga terug naar Bazel. Luther is intussen geen priester meer en vestigt een eigen kerk. Niet goed.

Koning Hendrik VIII van Engeland en de paus dringen erop aan dat ik tegen Luther schrijf. Dat kan gevaarlijk zijn, ik wil hervorming en geen scheuring. Mijn gematigde houding is veel katholieke geestelijken een doorn in het oog. Ik daag uit, blijf bij mijn waarheid, spreek over een welwillende en verdraagzame christelijke samenleving. Daarbij kijk ik naar links, kijk naar rechts, kijk achterom, zet eerst dan een stap vooruit. Ik ben en blijf voorzichtig.

Als hulp bij het leren van Latijn schrijf ik een boekje dat de naam krijgt 'Colloquia'. Het zijn 'gesprekken'. Geestelijken en kloosterlingen misdragen zich, ik laat ze aan het woord. De dialogen zijn humoristisch, dat houdt mensen bij de les. Het werk krijgt negatieve reacties. Snel schrijf ik over gewone mannen en vrouwen. Weer in dialoogvorm. Ik geef een voorbeeld. Een man probeert een vrouw te verleiden:

- Vrouw: Misschien denk je anders over me als ziekte of ouderdom mijn schoonheid heeft aangepakt.
- Man: Mijn lichaam, lieve kind, blijft er ook niet altijd even aantrekkelijk uitzien. Maar ik kijk niet alleen naar de woning die stralend en charmant is. Ik hou veel meer van de eigenaar.
- Vrouw: Welke eigenaar?
- Man: Jouw geest, die met de jaren alleen maar in schoonheid toeneemt. En, wij zullen voortdurend jong zijn in onze kinderen.
- Vrouw: Maar ik ben dan wel mijn maagdelijkheid kwijt.

En dan zegt de man iets over een boomgaard, over bloesem waarvan we toch willen dat die uitgroeit tot rijpe vruchten. En dan vraagt de vrouw:
Wat vind je mooier om te zien: een roos, stralend wit aan haar struik of één die geplukt is en die langzaam verwelkt?

Hiermee maak ik vrienden.

Verlangen? Vriendschap? Een tedere vriendschap waarvan niemand mag weten? Begeer ik die? Heb ik die? Over mijn eigen gevoelens spreek ik niet.

1524, als geleerd man neem ik stelling tegen Luther. Dat doe ik in mijn boek 'De vrije wil'. Het benadrukt dat de traditie en de autoriteit van de Kerk de geloofsinhoud moeten bepalen. Daarmee verwerp ik de individueel getinte geloofsopvatting van Luther. Ik weet wat ons verbindt, maar in 'De vrije wil' benadruk ik wat ons scheidt. De vrije wil is volgens mij noodzakelijk, daardoor krijgen rechtvaardigheid en barmhartigheid zin. Luther schrijft als weerwoord 'De slaafse wil'.

Volgens Luther is de mens niet vrij en volkomen afhankelijk van de genade van God. Feitelijk staat hij dichterbij de traditionele kerkelijke leer dan ik, want hij verdedigt de absolute afhankelijkheid van Gods werkzaamheid en genade. Vanaf 'De slaafse wil' is de verborgen tegenstelling in het denken van Luther en mij een onheilbare breuk.

De reformatische leer van zonde en genade blijft mij vreemd. De Reformatie ervaar ik als een revolutionaire beweging. Altijd en overal probeer ik humanisme en christendom samen te brengen. Die visie werkt door in mijn leerboeken voor het onderwijs in de klassieke talen. Ik hecht grote waarde aan opvoeding en onderwijs, en aan goede manieren.

1530, ik schrijf een manierenboekje voor de jeugd. Velen weten zich niet te gedragen en verwaarlozen zichzelf. Ik spoor aan tot goede omgangsvormen, het verzorgen van de tanden, het kammen van de haren en schrijf:

'Draai je om als je moet spuwen, zodat niemand de volle laag krijgt of nat wordt.'

Ik weet niet dat het boekje tweehonderd jaar zal worden gebruikt, ook in vertalingen en bewerkingen. Dat mijn ideeën zich ruim verspreiden komt door het wonder van de boekdrukkunst. Een vriend van mij, drukker en boekhandelaar, verzorgt bijna alle eerste uitgaven van mijn werk. De nu complete 'Adagia', 'Latijnse Spreekwoorden en Gezegden', staan waar je maar denken kunt in boekenkasten en worden eeuwenlang geraadpleegd.

Zoveel lees- en studievrienden in een toekomst die ik niet ken. Bijzonder.

In mijn eigen tijd heb ik steeds minder vrienden en meer vijanden. Als troost luister ik naar mijn geliefde Zotheid en schrijf wat ik haar in gedachten hoor zeggen:

'Wat voor vriendschap geldt, geldt nog meer voor het huwelijk. Twee personen delen hun leven.

Echtscheidingen worden alleen voorkomen doordat man en vrouw in het huiselijk verkeer flikflooien, grapjes maken, toegeeflijk zijn, misstappen maken en liegen.'

In Bazel komen aanhangers van de hervorming aan de macht. Ondanks mijn ouderdom en ziekelijkheid moet ik vertrekken. Ik ga naar Freiburg, daar is de katholieke zaak nog gewaarborgd. De lucht is er goed. Ook ligt de stad gunstig als ik zou willen vluchten naar Frankrijk of de Nederlanden. Ik studeer en pleit voor verdraagzaamheid binnen een ongedeelde kerk die zich richt op bijbelse vroomheid en hoge moraal.

1535, Thomas More is niet bereid koning Hendrik VIII te steunen in zijn afwijzing van het katholieke geloof. Hij blijft een trouw katholiek. Volgens zijn koning is dat majesteitsschennis. Thomas is zeven- enveertig en wordt onthoofd. Als ik dat lees, wordt het mij zwart voor de ogen. Ik wil schreeuwen van afschuw, maar zwijg.

Ik ben over de zestig en leef nog. Ik hoor dat Bazel weer veilig is voor mij en ga er naartoe. Moeilijkheden ontwijk ik zoveel mogelijk, ook al wekt dat de schijn van onoprechtheid.

Toch zal men later zeggen: 'Zijn zuivere levenswandel en wetenschappelijke waarheidszin staan buiten twijfel.'

Katholiek of protestant? Mijn standpunten zijn passend voor allen. Mijn werk wil een steun zijn voor wetenschappers die diepgaand religieuze meningsverschillen overdenken en bespreken. Als

grijsaard met een scherp, zacht gezicht en een glimlach – mengsel van ironie, hoop en berusting – houd ik een glas in de hand en nip van een goede bourgogne.

1536, 12 juli, Bazel. Zal ik naar Bourgondië gaan?

Vóór ik een besluit kan nemen, knijpt deze grijsaard er tussenuit.

Ik doe dat met de Hollandse woorden:

‘Lieve God’

op de lippen.

Vrienden begraven Erasmus in de Domkerk van Bazel ... Is het de stem van Erasmus die blijft spreken?

‘In mijn eigen tijd heb ik invloed op het geestelijk leven in Europa. Geleerden, edelen, hoge ambtenaren en geestelijken onderhouden – over grenzen heen – respectvol contact en informeren elkaar.

Uitwisseling van nieuwe ideeën, uitvindingen, politieke veranderingen en roddels gaan per post of door middel van persoonlijke ontmoetingen. Men spreekt over de Republiek der Letteren.

Velen noemen mij “de vorst” van deze Republiek. Een ere naam die mij streelt.’

In de zeventiende eeuw helpen Erasmus’ ideeën in een godsdienststrijd tegenover dogmatici. In de achttiende eeuw heeft hij invloed op de Verlichting, in de negentiende en twintigste op het vrijzinnig protestantisme. In de eenentwintigste, tweeëntwintigste, drieëntwintigste eeuw ... Ook dan nog? Men zegt dat zijn werk ‘een basis legt onder de menselijke beschaving’.

Honderd jaar na zijn dood krijgt Erasmus een bronzen beeld op de Grote Markt van Rotterdam: een reus in wijde mantel, aandachtig lezend in een boek. Telkens als de torenklok luidt, zegt het volk, slaat hij een pagina om.

In de naamgeving aan straten, lanen en dergelijke wordt Erasmus geëerd: Amersfoort heeft een Erasmusstraat, Amstelveen een Erasmuslaan, Amsterdam een Erasmusgracht, Erasmuspark en een Erasmusstraat. En er is meer, veel meer. De naam ‘Erasmus’ is en blijft diep verbonden met de Nederlanden.

Ik mis een man in grijze toog, gebogen,
het hoofd wat schuin, de ingetogen
blik scherp gericht op enkele zinnen
waarmee hij aandacht voor het goed wil winnen
dat vrijheid-van-gedachten heet.
Ik zie hem in het duister schijnen.
Ik zie de aandacht in het hart.
Hij componeert in heldere lijnen.
Ik zie de pijn die hem verwacht.
Ik zie zijn eeuwigheid van rust
een brandend vuur dat niemand blust,
een geestesvuur dat wakker kust.
Uren, weken, maanden, eeuwen.
Muggen, vliegen, mussen, spreeuwen.
Steeds staat hij stil en doet zijn werk.
een zonderling, los van de kerk.
Hij steekt en zoemt, hij tsjilpt en schijt.

Hij was beroemd en werd benijd,
determineerde nevelvlekken,
nam een nieuwe wereld waar.
De laatste scheiding van het leven,
het koud fragment van overgang,
verlossing van de tollenaar.
Hij had de Zotheid in de ziel.
Zijn geest is dood. Zijn geest staat open.

Rond honderdzestig jaar later na Erasmus komt Spinoza ter wereld.

Het woord is aan
Benedictus Spinoza